

שיעורי המצוות לליל הסדר

כל העידות והשיעורים בקונטרס זה הם על פי ספר "הידורי העידות"

וזאת למודעי

בכל השיעורים אין דיוק מוחלט לגמרי.
ולכן, גם כשכתוב מספר הנראה כמוחלט (47 סמ"ק, 20 סמ"ק וכדו')
הכוונה היא ל'בערך' (כ-47 סמ"ק, כ-20 סמ"ק)

נערך בס"ד ע"י
הדר יהודה מרגולין
בעמח"ס "הידורי המידות"
ירושלים התשע"ו

הארות והערות ניתן לשלוח לכתובת המחבר
רחוב אגסי 34/22 הר-נוף ירושלים
Rabbimargolin1@gmail.com

תוכן העניינים:

- 4מכתבים והסכמות
- 9הכזית – בירור וביאור השיעור
14. **תמונות להמחשה**

הקדמה

שיעור הכזית נוגע להלכה לכל יהודי פעמים רבות במשך השנה. בפרט בימי הפסח מורגש הצורך בבירור שיעור זה, עבור קיום מצוות ליל הסדר – כזית מצה דאורייתא, ושאר מצוות התלויות בכזית (מרור, כורך, אפיקומן). רבים מתקשים באכילת כזית מצה, בפרט מחמת גודלם של שיעורי הכזית הנפוצים. לאחר עיסוק בסוגיא זו במשך שנים רבות, עולה שהשיעור העיקרי לדינא קטן בהרבה מהשיעורים הנפוצים הנ"ל. הצעתי מסקנא זו בפני רבנים מובהקים גדולי הוראה, וזכיתי לקבל את הסכמתם. תמצית העניין מוגשת בקונטרס זה.

תודתי נתונה לכל אלה שסייעוני, וכן לכל הרבנים שהקדישו מזמנם לעבור על מה שכתבתי ולכתוב לי את מכתביהם והסכמותיהם. בפרט נסתייעתי רבות בעצתו והדרכתו של הגאון רבי משה מרדכי קארפ שליט"א, וכן של הגאון רבי יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א.

בתפילה שאזכה לכוין לאמיתה של תורה בנושא חשוב ועיקרי זה, ולומר דבר המתקבל.

הדר יהודה מרגולין
 פעיה"ק ירושלים תובב"א
 התשע"ו

בס"ד ג' ניסן תשע"ד
לכ"ה הדר"ג מוה"ר הדר מרגולין שליט"א
שוכ"ט

א. בענין שיעור הכוית ראיתי מש"כ ודבריו נכונים להלכה ולמעשה.

ב. וזקנינו סיפרו לנו שמנהג העולם הי' תמיד עד מלחמת ההשמדה באירופא כמו שהבאתם מר"ח וואלאזינר ז"ל ועוד גדולים עד מרן החו"א וגאונים זמנינו ושמעתי שכן נהגו האבני נור ועוד גדולים (שמיעתי על האבני"ז אינו מפי ברי סמכא שהי' ראי לקבוע הלכה על פי עדותם גרידא ורק כסניף אפשר לצרפם, כידוע שאפי' אם מספר מה שהוא עצמו ראה בעיניו גברא רבה שידע להבין את אשר ראה כמ"ש רש"י ברכות ל' ע"ב שאם המעיד הוא גברא רבא יפה דקדק למה עשה כן וכן בבב"מ ל"ז ע"א וילא היא מאן דחזא סבר משום וכו' שחשב להוכיח דין מהמעשה וטעה).

ג. בשני הדורות האחרונים התחילו המדקדקים במצות להחמיר ולנהוג כמ"ש המ"ב סי' תפ"ז (לא שמעתי איך נהגו החפץ חיים עצמו לגבי כוית מצה. לגבי רביעית של קידוש שמעתי מנכדו ר' הלל שליט"א שכשהי' מקדש על יין נהג בשיעור הקטן ובד"כ לא הי' לו יין והי' מקדש על הפת. אף שבמ"ב תפ"ז כתב להחמיר, וזה היה שנים אחרי שכבר הוציא את המ"ב חלק ג' והי' ויש בזה הידור מצה שלא לצמצם בשיעור וכעין מ"ש במ"ב סי' תרנ"ז ס"ק א' ובפרט ישראל קדושים דקפדו על מה דנפק מפומי דכהן גדול המש"ב שהעתיק את הכרעת השע"ת שם לפי דרכו בכתובת חיבורו. ועוד נראה פשוט דאם באכילה אחת אוכל כמה יתים מקיים המצוה בכל האכילה דשיעור זית לא בא למעט שיותר אינו מצוה אלא בא לומר דפחות מזה לא הוה אכילה. ומ"ש "שהמנהג הנפוץ להחמיר ולהדר כדברי המ"ב בכוית מצה של 47 סמ"ק לא אצל כל הגדולים וקהלות המנהג כן גם אחרי שנתקבל המ"ב בכלל ישראל כפוסק אחרון).

ד. אבל ודאי הכרעת גאונים עולם שהביא מע"כ שהשיעור זית מעיקר הדין קטן עד כדי פחות מ-20 סמ"ק היא להלכה למעשה והיינו טעמא או משום ששיעור כוית הוא הוית שבדורו (גם אם נתקטנו הביצים כהצל"ח) או משום שהשיעור הקטן (שאינו כהצל"ח וכמו שנטה עיקר הדין והמציאות שלא נשתנו הויתם וכבר יישבו הסתירה ביחס מידת הנפח למידת האורך והתי' הפשוט הוא שמודדים עובי האצבע ולא רחבה ומי שמשמש עם האצבע למדידה יווכח כן) הוא פחות ממה שקבע הגר"ח נאה ז"ל, וכל טעם כדאי לעצמו.

ועכ"פ למעשה מי שקשה לו האכילה או שאסור לו בוודאי יכול לכתחילה לסמוך על קרוב ל-20 סמ"ק ומי שמחמת בריאותו אסור לו עד שמויקו אכילת מצה או מרור יכול לסמוך על כוית זמנינו כ-6 סמ"ק.

בכבוד רב ובידידות
מנחם מענדל הכהן שפרן

יצחק מרדכי הכהן רובין רב ומו"ח ביהר"ג נוף ירושלים ורבין בבב"צ בנשיאות חג"ג קרליין

אדר ב' תשע"ד

לכבוד
ידידי הוקר מאד נעלה
מבאי בית מדרשו
הרה"ג ר' הדר יצחק מרגולין שליט"א

אחרשמים ושיח

הריני בזה כפילי דברכה לרגל הוצאת הקונטרס הנכבד העוסק בשיעור כוית, לקיום מצות מצה ומרור בליל הסדר, וכן לשאר אכילות ששיעורן בכוית כגון ברכה אחרונה. והנה כידוע ענין השיעורין הוא מקצוע בעל חשיבות גדולה ונזופי תורה רבים תלויים בו ונוגעים להלכתא דברכתא, ונדולו עולם עסקן בו בזהירות יתירה ומוציאים אנו בזה מחלוקות גדולות בנוגע להלכה למעשה, ואין לנו אפילו כמלוא הניסא מחברות רבותינו עמודי ההוראה אשר מהם יתר ופרט פניה ומפיהם אנו חיים. ועל כן יפה עשית שהבאת את דעות גדולי הפוסקים בענין זה, ונניח בדברים דברכה של תורה, ונתת דברך לשיעורין כמתעסק ולא כסבריי.

והריני להעיד נאמנה שזה כמה שנים שיש לי מים עסק בעניינים אלו, וינעת לברר את הדעות ואת השמועות בענין זה הרק היסוד ובפרט את המסורת וההוראה אשר מרן החו"א איש זצ"ל בענין זה, וכן מה ששמעת מרדכי מרן גרשיו אויערבאך זצ"ל, ועוד משאר גדולי ההוראה אשר אינם עמנו ואת אשר עמנו חיים. גם להבית אשר הוספת לבאר את הדברים בצורה ברורה באופן השווה לכל נפש על ידי דוגמאות וציורים מעשיים למען יהיה ענין זה ברור לכלי עלמא. ועברתי על הדברים ועל הנוסח שנכתבו בוהדות מרובה.

והוראה את הדברים וישיביל להבין שיש יסוד גדול לשער את שיעורי המצות בשיעורים קטנים יותר מאשר בפוסקים ומורגל בפי אנשי, ובדאי נפקים לכל דפחות במקום צורך.

ובברית ברכת כהן שחיבור זה יתקבל אצל תופשי התורה ותוכל לברך על המונגר בכל ענין השיעורין ולא תצא תקלה ומכשול מתחת ירך.

ביקרא דאורייתא
'צ"ח מרגולין זצ"ל
ה'תש"ד
ה'תש"ד
ה'תש"ד

ג.ב.

והא' למודעי שספרים רבים מכילים עדויות אודות שיעור כוית מצה, מסרן בעל הקהילות יעקב זצ"ל, איך שסיים על כך ידו או בדה ניר, את נודל המצוה שחילק מרן החו"א איש זצ"ל. אך הרבר צריך והיותו גדולה בנוגע למעשה, כיון ששיעורי כוית נקבעים בנפת, ובשנים האחרונות רבים אופים מצות שחן דקות ביותר, ואם ידמו בזה מילתא למילתא, בהשוואת נודל המצוה, עלולים לבא לאפול שיעור שהוא קטן מסה שהחזון איש זצ"ל חילק למסובים, ולכן נחזין כאשר באים ללמוד מצוירים, לתת את הדעת על עובי של המצוה שמה תלוי הנפח שהוא הדבר הקובע את שיעור הכוית.

ר' שאולזון 62/9 הר נוף ירושלים 9540067 ת.ד. 43019 י-ם 9143001
טל: 02-6518525 פקס: 02-6516377

משה מרדכי קארפ

קרית ספר

בס"ד

לכבוד ידידי הרב הגאון ר' הדר מרגולין שליט"א

אודות דעת רבינו מרן בעל הקהילות יעקב זצ"ל בנוגע לשיעורי הכוית אשר זכיתי לישא וליתן לפניו בזה בארוכה בחיי חיותו וזיעועיכ"א.

ב) שאלתי לשי' רבינו זצ"ל בעיקר שיעור כוית כהוראת רבינו הגר"ח זצ"ל כשיעור כוית שבזמנינו אי"כ יברכו על המחיה גם בבסקוית אחד. והשיב דבסקוית הוא קל ויש בו חורים, (כמו של פעם) ושאלתי אי"כ ימלאו החורים מהבסקוית השני, והשיב דאה"נ שיוכלו לברך על זה על המחיה.

ג) סיפרתי לו שבתו של מרן הח"ח זצ"ל סיפרה שאביה היה מברך על ג' ענבים ברכה מעין ג', לא גדולים ביותר ולא קטנים ביותר, ושמה מאד על כך, ואמר אי"כ הלא גם הוא סובר כן, [א"ה אפשר שצירף גם סברת בריה לזה].

בברכת התורה
משה מרדכי קארפ

ג.ב. במכתב המקורי נכתב אודות נושאים נוספים, וכאן הובא רק מה ששייך לענין שיעור הכוית.

להשלמת הענין נביא בזה דברים שכתב הגר"מ שליט"א בספרו "הלכות חג בחג":

"יש בידי קיפול בדף מחברתי שקיפל מרן (הקהלות יעקב) זצ"ל שיעור הכוית שחילק להם החזון איש בליל פסח, והוא כשליש דף מחברת, וכהגדרתו כגודל כף היד, ולשאלתי שהרי צריך ב' כזיתים בכזית דאכילת מצה השיב מרן זצ"ל בלחש: מסתמא היה בזה ב' כזיתים."

(הלכות חג בחג - פסח, עמ' שט):

מרן הקהילות יעקב אמר על המחמירים יותר מדי בשיעור כוית דמצה וגם מחמירים על שיעור קטן של כדי אכילת פרס:

שהוא קרוב לאכילה גסה ועי"ז אין מקיימין המצוה ביישוב הדעת ובכוונה הראויה הנצרכת לקיום המצוה, וגם אינו דרך חירות (בליל פסח) ואין בזה משום תשבו כעין תדורו (במצות אכילת כוית בסוכה בליל א' דסוכות).

והפליג טובא על המפליגין בשיעורים בזה ואמר שאינה אכילה ראויה למצוה כלל.

(הלכות חג בחג - סוכה ח"ב פרק י"ד הערה 5, ופסח פרק ט"ז הערה 8)

שמחה בן ציון אייזיק רבינובין
מנהלים פנימיים להוראת תורה
הדרה חסידית
5718098

בצוה"ת ב' תרומה תשע"ד לפ"ק

החיים והשלוש למעלה כבוד האי גברא רבא ויקריא, מוכה הרבים חובר חיבורים מחוכמים, עמקן וסברן ומשדר מערכות, הרה"ג מ"ה הדר יהודה מרגליו שליט"א

בנועם ובכבוד קבלתי את אספות המכתבים שהאילו גדולי דורנו לשגר לך על המחקר התורני המקיף שכתבת בענין שיעורי הכוונה והכביצה, אשר עפ"י כל המקורות בראשונים ובאחרונים יש לשערם בשיעור קטן יותר מן המקובל. ובודאי שאין המקום בקוצר מילין ליכנס במ"מ של הלכה כדרכה של תורה, ועוד זאת כי הדברים והמקורות מדברים בעד עצמם, אך זאת אוכל לציין כי ישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם, ומנהגים שנשתרשו בקרב אמוני עם סגולה, יש להתייחס אליהם בכבוד ובמורא, הגם שלפי עומק הדברים אין להם מקור נאמן, וכעין דברים המתירים ואחרים נהגו בהם איסור שאין אתה רשאי להתירם בפניהם.

ואשר על כן אם כי כאמור דברך נכונים ומבוססים בטוב ובצדק, למעשה אין לנו אלא מסורת הדורות, אם כי לענין ברכה אחרונה, המברך בשיעור אכילה של 20 סמ"ק שפיר עבד, וכפי שהעלית בדברך, והרי גם כך היו נוהגים ק"ק שבפולין והקונגרסאית] זה דורות הרבה עד המלחמה והשואה, לשער כוונה קטן כחצי אגודל כידוע.

הנני בזה ידידך דשו"ט כה"י ויה"ר שתזכה עוד להוסיף ברוי תורה והלכה ויציעים ופרחים למנהגי ישראל בלא משקל, וזכות הרבים תלוך לכוון לאמיתיה של תורה כאות נפשך ונפש דושר"ט כה"י

שמחה ב"צ א. רבינובין

KOLLEL TORONTO
INSTITUTE FOR ADVANCED JUDIC STUDIES

שלמה אליהו מילר
רה"ק ואב"ד דכולל טאראנטא
כ' כסליו תשע"ז לפ"ק

הנה יד שלוחה אלי, ובידו מגילת ספר חבור חשוב הנקרא ספר הידורי המדות ע"י הרה"ג מתן ומסיק הר"ר הדר יהודה מרגליו שליט"א. ובאמת האריך לקיים המנהג הישן בכל המדות שא"צ להרבות כ"כ.

והי לו הסכמות רבות מגדולי ישראל והמקצת שראיתי הוטב מאוד בעיני. גם מש"כ בשם הגר"ח קניבסקי שהחזו"א הורה לברך ברכה אחרונה על שליש ביצה כן נראה נכון וכדעת הגר"א וגדולי האחרונים דשיעור חצי ביצה היינו בלי קליפה, שהוא שליש ביצה שלימה בקליפתה.

והנני מברך מע"כ שיפוצו מעינותיו חוצה ויזכה לעמוד בתורה ויזכה לכוון כהלכה בחיבוריו.

ידידך מברך ב"צ א. רבינובין

חיים בניש
ר' יצחק מאיר הכהן ז'
בני-ברס 51544

בני ברק ט' בכסלו תשע"ד

שלום רב לאהובי תורתך!

ראיתי את קונטרסו החשוב של הרה"ג מרביץ תורה ר' הדר מרגליו שליט"א בענין שיעורי תורה בכלל ושיעורי כוונה בפרט, ובו מסיק ששיעור הזית כ-17 20 סמ"ק. ולדעתי אכן ניתן לסמוך על שיעור זה, בפרט שהחזו"א נוקט שמעיקר הדין השיעור הוא כמות הזית של ימינו. וכפי שהאריך בקונטרס השיעורים.

ושם נוקט עוד דניתן לסמוך על השיעור של כוונה-שליש ביצה. אולם השיעור שכתבתם מתאים גם לדברי השו"ע שכמות היא חצי ביצה (בלי קליפתה) וכסברת האחרונים דהקליפה היא כרבע מנפח הביצה. ובפרט כפי שהתברר ע"פ משקל הדרהם, כי נפח הביצה אינו אלא 50 סמ"ק.

וחפץ ה' יבדו יצליח להגדיל תורה ולהאדירה בהוצאת ספרו החשוב לאור עולם ויאתו רבים לאורו

חיים בניש
חיים בניש
חיים בניש

הרב מרדכי גולדשטיין
רב שכונת משכנות יעקב
נחל שורק 23
בית שמש

לד"ר א. א. א. א.

ראיתי את הקונטרס הנכבד על שיעור כוונה ובמה שנוגע למצות ליל הסדר, מידידי הדגול, ממזכיר הרבים בתורה ובמצות, הרב הגאון המופלג מהר"ר הדר יהודה מרגליו שליט"א, מחבר חבורים חשובים, ובמיוחד בענייני שיעורים.

המחבר שליט"א הביא הרבה ראיות ששיעור כוונה הוא קטן ממשי"כ במ"ב, וזה הן מצד המציאות והן מחוכמות מדברי הרבה פוסקים, וגם בצירוף השיטות דעל כל פנים לגבי שיעור כוונה, דאפילו אם נתקטנו הותים, דמ"מ הכל תלוי בגודל הזית המצוי בכל דור. ויש בדבר זה זכוי הרבים גדול, אפילו לשיטת הרבה מדרשנים דמחמירים בשיעור כוונה בגודל ביצה של זמננו, וכמשי"כ במעשה רב ובמ"ב, עכ"פ לגבי מצות דאורייתא, דמ"מ מן הראוי להחמיר ג"כ בשיעור הקטן שכתב בקונטרס זה, ולא ליכנס לספק ברכה אחרונה, במיוחד שגם מעיקרא דדינא יש ג"כ הרבה צדדים כשיעור כוונה קטן וכמשי"כ בקונטרס הנכבד.

יהיה שיתקבל החיבור הזה בבי מדרשא, וימשיך המחבר שליט"א עבודתו בחדש ללמוד וללמד להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות את

הגאון רבינובין

מרדכי גולדשטיין
רב שכונת יעקב
בית שמש

בס"ד ב' פ' שכן בתוך בני ישראל ירושלם עה"ק טובב"א
לכבוד הגאון ר' הדר יהודה מרגליו שליט"א
אחד"ש כתר"ה

נתכבדתי בקבל ספרא דבי רב הידורי המידות, ובעניי איני יודע בעניינים אלו הרבה, אבל גם לקוצר דעתי שיעור כוונה מדינה הוא בגודל זית גדול המצוי אצלנו היום.

יישר כוחו, ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה, ויפוצו מעינותיו חוצה, כי מן המקדש המה יוצאים, ויראה במהרה בימינו סנהדרין יושבת בלשכת הגזית, כי מצוין תצא תורה, בב"א

ביקרא דאורייתא
צער הלוים
אביגד נבנצל

בית מדרש לתורה והוראה
ע"י הגאון ר' משה פינשטיין
BETH MEDRASH L TORAH V HORA'AH
GRADUATE INSTITUTE OF MESIVTA TIFERETH JERUSALEM
145 EAST BROADWAY, NEW YORK, N. Y. 10002

RABBI MOSHE FEINSTEIN
PRESIDENT AND DEAN
RABBI DAVID FEINSTEIN
ASST. DEAN

לד"ר א. א. א. א.

הנה יד שלוחה אלי, ובידו מגילת ספר חבור חשוב הנקרא ספר הידורי המדות ע"י הרה"ג מתן ומסיק הר"ר הדר יהודה מרגליו שליט"א. ובאמת האריך לקיים המנהג הישן בכל המדות שא"צ להרבות כ"כ.

והי לו הסכמות רבות מגדולי ישראל והמקצת שראיתי הוטב מאוד בעיני. גם מש"כ בשם הגר"ח קניבסקי שהחזו"א הורה לברך ברכה אחרונה על שליש ביצה כן נראה נכון וכדעת הגר"א וגדולי האחרונים דשיעור חצי ביצה היינו בלי קליפה, שהוא שליש ביצה שלימה בקליפתה.

והנני מברך מע"כ שיפוצו מעינותיו חוצה ויזכה לעמוד בתורה ויזכה לכוון כהלכה בחיבוריו.

ידידך מברך ב"צ א. רבינובין

דעת גדולי ההוראה על גודל הכוית'

מרן ה"קהילות יעקב" וצוק"ל

"באחד הסדרים החזיק מו"ר [הקהילות יעקב] בידו מצת יד גדולה ושאלוהו המסובים כמה כויתים יש בה ואמר להם שבעה כויתים בערך".
ארחות רבנו ח"ב עמ' ס"ז

"אמר לי הגר"ח קניבסקי שליט"א שהיה כמה שנים בסדר אצל מרן החזון איש וצוק"ל, וזוכר שמרן חילק מצה כויתים קטנים".
ארחות רבנו ח"ב עמ' ס"ח

"יש בידי קיפול בדף מחברתי שקיפל מרן [הקהילות יעקב] וצ"ל שיעור הכוית שחילק להם החזון איש בליל פסח, והוא כשליש דף מחברת, ובהגדרתו כגודל כף היד, ולשאלתי שהרי צריך ב' כויתים בכוית דאכילת מצה השיב מרן וצ"ל בלחש: מסתמא היה בזה ב' כויתים".

הרב משה מרדכי קארפ שליט"א
(הלכות חג בחג – פסח, עמ' שט):

הנהגת מרן הקהילות יעקב בכוית אפיקומן

"אמר לי מו"ר וצוק"ל שאוכל אפיקומן רק כוית אחד וכשיעור קטן בגודל כף יד בערך בלי האצבעות".
ארחות רבינו ח"ב פסח עמ' ס"ז אות לח.

מרן הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך וצוק"ל

אמר לי הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך שליט"א, שמרן בעל הקה"י הורה לו דכוית מצה הוא בגודל
'כוזה' (וצייר לי באויר את צורתו של ריבוע קטן).
בחו"ד אדר תש"ע ביקשתי ממנו להגדיר לי בצורה ברורה יותר מהו הגודל, והראיתי לו גדלים שונים של נייר.
מבין הניירות שבידי, הוא לקח את הקטן שבהם (וגודלו כגודל מסגרת זו – 17 ס"מ אורך ו-5 ס"מ רוחב), ואמר
שהיה קצת יותר קטן מזה.
והוסיף והדגיש, שאני יכול לפרסם את זה בשמו.

כת"י זה הוא שלי, כותב השורות, והניסוח שבו – (כולל המילים המחוקות) – עפ"י הוראת מרן הגרש"ז אויערבאך וצ"ל: במוצ"ש נשא תשנ"ד שאלתי את פי מרן אם אפשר לסמוך על שיעור הכוית של הגר"ח מוולאזין עבור כוית מצה דאורייתא בליל פסח, לחולה או שעת הדחק.

תשובתו היתה: "למה בשעת הדחק? אפשר לסמוך! אבל הידור, לאכול יותר", עכ"ד. חזרתי אליו שבוע אח"כ, במוצ"ש בהעלותך, כדי לברר ניסוח מדויק בכתבית הוראה זו. כתבתי את השאלה ואת התשובה (עד המילים "אם אפשר לו") משבוע שעבר, והראיתי למרן. הוא הורה לי למחוק את המילים הראשונות, ולהוסיף את המילים הכתובות בהמשך (כפי שנראה כל זה בכתב היד). כשהוא חזר וקרא את הנוסח שכתבתי, הוא הדגיש שכוונת "מי שקשה לו" היינו – מי שקשה לו להדר, עכ"ד.

ה"כזית מצה" של מרן הקהילות יעקב

סיפר לי הגאון רבי אהרן דוד דונר שליט"א, ראב"ד לונדון, אודות הוראת הסטייפלער זצוק"ל אליו בענין שיעור המצה.

היה זה בבחרותו כשהחליט לשאול את מרן אודות השיעור. הוא הכניס עמו מצת מכונה שלימה, וכן חצי מצה, וכן שליש מצה. ובדרך הלצה, הוא גם הכניס עוד חתיכת מצה קטנה ביותר. הסטייפלער הרים את החתיכה הרביעית (זו שהוכנסה בדרך הלצה), ואמר (ביידיש):

"אזא שטיקל בערך האט דער חזון איש מיר געגעבן צו עסן, אונד ער האט מיר געזאגט: אויב דו ווילסט, קענסט עסן א ביסל מער."

[תרגום חפשי: חתיכה בערך בגודל כזה נתן לי החזון איש לאכול, ואמר לי: אם אתה רוצה, אתה יכול לאכול מעט יותר].

הגרא"ד דונר שמר את חתיכת המצה הזו, והרי היא מובאת כאן בצילום (בסמוך לסרגל, כדי לדעת את גודלה). מידת האורך של המצה שבצילום היא: כמעט 10 ס"מ (זהו בערך כגודל כף יד ממוצעת של אדם מבוגר בלא האצבעות).

כך גם כתב לי אחיו הגאון רבי יהודה ארי' דינר שליט"א, והוסיף במכתבו השני ששמע מפי הקה"י זצוק"ל שכוונתו בשיעור הגדול יותר שכתב בשיעורין של תורה היא למי שרוצה להחמיר על עצמו אבל "מען דארף נישט" (אין צורך בזה). מצו"ב המכתבים:

בס"ד שלהי אייר תשע"ג
לכבוד הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א
אחדש"ט,
ראשית אני מודה לרב על המכתב ששלח לי, ורציתי להוסיף לשאול כדי לברר האי שמעתא:
א) שיעור הכזית נוגע לכל יהודי לא רק לענין מצה, אלא גם במשך השנה, לענין ברכה אחרונה, האם יש לכב' הרב משנה סדורה או קבלה ידועה בזה?
ב) בלוח שיעורי המצוות שבסוף ספרו "שיעורין של תורה" כתב שיעור גדול יותר לאכילת מצה, ומכמה מקורות [ובניהם-מאת כב' הרב] שמעתי שבע"פ היה מרן הקה"י מיקל יותר, ואיך מיישבים את זה עם מה שהודפס בספרו הנ"ל?
ג) ולאידך גיסא, התבוננתי בתמונה של המצה שנשתמרה אצל אחיו שליט"א בלונדון [והוא אמר שזו המצה עליה הראה מרן הקה"י שהיא שיעור כזית] והיא קטנה במעט מכף יד בינונית בלי האצבעות [שזה תואם לגודל של כזית של זמנינו כפשוטו], ולא כפי שכתב לי כב' הרב, שמרן הראהו מצה בגודל כף היד עם האצבעות?
אודה לרב אם יוכל להאיר עיני בזה, החותם בברכה שיזכה הרב לזכות את הרבים, ולעבור את השי"ת בשמחה ובטוב לבב, הדר יהודה מרגולין

✽
א) מקובל כל השנה ששיעור כזית הוא כמו קופסת גפרורים (קצת גדולים יותר, ולא החדשים הקטנים) ואמר לי הגר"ק שליט"א שפעם אבל ג' ענבים ואמר לו החזון איש זצ"ל לברך עליהם ברכה אחרונה.
ב) אני שאלתי שאלה זה להסטייפלער זצ"ל ואמר לי שכוונתו בספר למי שרוצה להחמיר על עצמו אבל 'מען דארף נישט' (אין צורך בזה).
ג) הסטייפלער הראה לנו מצה של כף היד בלי האצבעות ובכל זאת ברבים אני אומר כן, משום שאנשים חושבים שזהו מעט מדי !!
בברכת תזכו למצוות וכל טוב י.א.ד.

<p>הרב יהודה אריה הלוי דינר רב ביהמ"ד צאנז ירושלים רח' האדמור"ם סניף 37, בני ברק 51527, Israel Tel: 09-4511981</p>	<p>Rabbi Yehudah Aryeh Halevi Dunner Rav, "Diveri Shir" Zeirei Agudas Israel 37 Ha'Admor Muger Street, Bnei Brak 51527, Israel Tel: 09-4511981</p>
<p>בס"ד ט"ז אייר, ל"א לעומר, תשע"ג, בני ברק עה"ת לכבוד ידידי היקר מוכה לרבים הרב הדר יהודה מרגולין שליט"א היושב בעדה"ק ירושלים יצ"ו. הנני בזה להודות לך על הקונטרס הנפלא מאוד, בעניני שיעור הכזית וכו', שמבואר בטוב טעם וברירות כמה צריך לאכול כדי לחייב בברכה, בין לפי שיטת המשנה ברורה ובין לפי שיטת החזון איש זצ"ל, ואני זוכתי פעמיים ליכנס לבעל "קהילות יעקב" זצ"ל עם מצה ביד, ושיראה בדיוק כמה צריך לאכול לשיעור כזית מצה דאורייתא, והראה לי פרוסה בערך כשיעור פס היד שהיא בערך שליש מצת מכונה, והוסיף שהרי לכתחילה אוכלים חמש כזיתים של מצה [מוציא, מצה, כורך, ואפיקומן] ועם הסעודה, אי צריך יותר הרי יש כאן אכילה גסא! וה"ר שתמשיך להרביץ תורה לרבים מתוך בריות גופא ונהרהר מעליא. ממני החותם למען כבוד התורה וקיום מצותיה,</p>	

הכזית

ביאור ובירור השיעור

שאלה: כמה הוא שיעור ה"כזית"?

תשובה: בגודל 17-20 סמ"ק נפח¹, יש שיעור כזית [לפי השו"ע וכל שיטות הראשונים], הן לענין ברכה אחרונה והן לענין כזית מצה (דאורייתא) בליל פסח. וכך היתה הנהגתו של מרן החזו"א זצ"ל הן לענין ברכה אחרונה והן לענין מצוה דאורייתא דאכילת מצה בליל פסח (כעדות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, וכמובא בספר "ארחות רבנו", ועוד).

טעמו הוא, דסובר שהכזית נקבע לפי גודל הזית המצוי בכל דור. אמנם הוספנו לברר שהשיעור הנ"ל נכון גם לפי השיטות שכתבו (כדברי השו"ע) שהכזית כחצי ביצה. נמצא שהוראה זו נכונה לפי כל שיטות הראשונים, וכנ"ל.

ואמנם נפוצים שיעורים גדולים יותר, אך הם מבוססים על ספקות שנבעו מחמת אי ידיעת המציאות, או על צדדי חומרא שאינם לדינא.

מקורות הענין (בקצרה):

שני השיעורים ה"נפוצים"

שיעורי הכזית הנפוצים מבוססים על המובא בשו"ע (או"ח סי' תפ"ו) שהכזית הוא כגודל חצי ביצה.

והנה נחלקו השיטות בגודל הביצה, לפי מרן החזו"א היו הביצים בזמן חז"ל גדולות יותר מהיום והיה שיעורן 100 סמ"ק כל אחת, ועל פי זה עולה שיעור הכזית ל-50 סמ"ק בקירוב. ולפי השיעור הידוע כשיעור רבי חיים נאה והמבוסס על משקל הדרהם שציין הרמב"ם, הביצים של היום הן בערך כגודלן בזמן חז"ל, ושיעורן 57.6 סמ"ק, וא"כ עולה שיעור הכזית ל-29 סמ"ק בקירוב. שני אלה הם השיעורים הנפוצים והידועים².

נבאר מעתה את השיעור הקטן יותר המובא לעיל - דבשיעור 17-20 סמ"ק יש כזית, הן לענין ברכה אחרונה והן לענין קיום מ"ע דאורייתא דאכילת כזית מצה.

¹ זהו בערך כגודל שני פקקים של בקבוק סודה (כולל הפלסטיק עצמו), או 2/3 מקופסת גפרורים רגילה. וראה עוד בעמ' 21 בגדר שיעור "17 - 20" סמ"ק. "סמ"ק" = סנטימטר מעוקב, מדת נפח שגובהו ואורכו ורחבו סנטימטר. זה גם נקרא מיליליטר (מ.ל., cc, ml) 1000 סמ"ק הוא ליטר.

² שיעור הכזית הוא שיעור נפח. בדור האחרון היו שכתבו את השיעור במשקל (30 גרם) והיא טעות גמורה, כי ברור כשמש שהשיעור הוא בנפח בלבד לכו"ע, וז"ל הג"ר חיים נאה זצ"ל (בספרו שיעורי תורה סי' א' ס"א, ובהערה שם): "ידוע ומפורסם בספרי הפוסקים ראשונים ואחרונים שכל שיעורי התורה כגון שיעור חלה, רביעית, כביצה, כזית וכו' אינם נחשבים במשקל רק עפ"י מדת הגודל בכמות כמפורש ברמב"ם וכו', וראיות ברורות לזה וכו' ואין להאריך בדבר פשוט כזה ברמב"ם ובכל הפוסקים". ויש להצטער על טעות זו שנהיתה כה נפוצה.

שני טעמים לכך. והם: [א] השיעור נמדד לפי פרי הזית המציאותי. [ב] לסוברים שהכזית כחצי ביצה, משערים בביצה קטנה יותר ממה שנקטו (הטעם שנקטו ביצה גדולה מדי הוא מפני שחשבו שמשקל הדרהם המובא ברמב"ם [בו ציין את גודל הביצה] כבד יותר ממה שהוא באמת). וכל טעם נכון להלכה בפני עצמו, ק"ו שבצירוף שניהם ניתן לסמוך על שיעור זה. מעתה, נבאר את הטעמים:

טעם א': כגודל פרי הזית המציאותי

פוסקים רבים קבעו לענין כל השיעורים התלויים בפירות, שגודל הפרי במציאות כפי הנראה לעינינו הוא הקובע את השיעור. ואין שום נפק"מ אם הפרי היה בעבר גדול יותר, כי עצם השיעור הוא לפי גודלו של הפרי – בשעתו ומקומו. אחד המקומות בהם דנו הפוסקים בזה הוא בהל' טריפות, ושם נפסק לסמוך על גודל הפרי המציאותי (ואף אם הוא נתקטן) – ואף לקולא באיסור דאורייתא של טריפה³.

וכך גם כאן, נמסר השיעור כתלוי בגודלו של פרי הזית – וגודלו היום הוא הקובע את השיעור. וכיון שעצם ההלכה שנאמרה למשה בסיני היא לאכול שיעור שגודלו כפרי הזית, הרי שזהו הקובע את השיעור, ואין לך אלא גודל פרי הזית שבימך ובמקומך.

אף החזו"א כתב כך לענין כזית (אגרות חזו"א א קצד). והוסיף עוד בספרו "קונטרס השיעורים" (או"ח ל"ט ו') לבאר באר היטב שהסברא מוכרחת לנקוט כך בעצם ההבנה של מהותו של 'שיעור'. ובלשונו: "למדנו דכל מקום משער בפירות מקומו וכל דור בזמנו, דאם צריך ביצה שבימי משה ופירות של מתן תורה אכתי נפל שיעורא בבירא", עכ"ל.

כך הוא גם נהג הלכה למעשה, הן בשיעור כזית לברכה אחרונה⁴, והן לענין שיעורו במצוה דאורייתא של אכילת מצה⁵.

וכל זה הוא אף אם היה הכזית פעם גדול יותר מהמצוי היום. אך יש להוסיף את אשר העיר מרן הקה"י (שש"ת בסופו) שלרוב השיטות אין שום סיבה להניח שהזית פעם היה גדול יותר, וא"כ מסתמא תמיד היה בגודל של זית שלנו, ולמה נחוש לשינוי בזה.

³ כ"כ הפוסקים אף לקולא בדאורייתא בהלכות טריפות, עיי' יו"ד סי' מ"ד בש"ך ס"ק י"ב בשם ראב"ן. ושם בהגהות אמרי ברוך (לרבי ברוך פרענקל תאומים): "מדכתב הראב"ן בעצמו שהענבים היו בזמן הקדום יותר גדולים, ועם כל זה מביא מעשה דמגנצא שהכשירו כאשר ראו שהיה כענבה, והיה על כרחו כענבה שבזמנם, דמנא ידעו שיעור ענבה דבארץ ישראל, אלא ודאי דכל השיעורים הכל לפי העת והזמן. ומזה יש לדחות דברי הצ"ח במסכת פסחים וכו'".

⁴ מכתב שזכיתי לקבל ממרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א (חודש אדר תשס"ו):

במחמ"א אב"ד ש' אומ"א
מ"א אב"ד ש' אומ"א
מ"א אב"ד ש' אומ"א
מ"א אב"ד ש' אומ"א
מ"א אב"ד ש' אומ"א

⁵ וכך כתב בס' "ארחות רבנו" (ח"ב עמ' ס"ח אות מ"ד): "אמר לי הגר"ח קניבסקי שליט"א שהיה כמה שנים בסדר אצל מרן החזו"א זצוק"ל, וזוכר שמרן חילק מצה כזיתים קטנים". וכך שמעתי בעצמי בפי מרן הגר"ח שליט"א. וזאת למרות שבספריהם של מרן החזו"א והסטייפלר כתבו שיעורים גדולים יותר לאכילת כזית. והנה לי לוח שיעורי המצוות (שבסוף 'שיעורין של תורה'), בהציגו את השיעור (הגדול) כתב שהוא "כדי לצאת ידי כל הדעות". אך לי זו אינה מבוארת כל צורכה. שאלה זו (אודות שהוראתם למעשה - קטנה יותר ממה שכתוב בספר) הצעתי בפני הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א. הוא השיב לי שהוא שאל זאת את הסטייפלר עצמו, והשיבו: "שכוונתו בספר למי שרוצה להחמיר על עצמו, אבל "מען דארף נישט" (אין צורך בזה)", עכ"ד. והדבר עדיין צ"ב, אבל בכל אופן ברור שמעשה רב והנהגה בפועל של רבותינו אלו זצוק"ל היה בשיעורים קטנים, וכנ"ל.

ואמנם הזית הבינוני המצוי היום הוא בגודל 4-5 סמ"ק, אך החזו"א חשש בזה לזיתים גדולים יותר,⁶ והיינו לכל היותר 17 סמ"ק (שהוא כגודל שליש ביצה של זמנינו). מצינו ראשונים רבים (בעיקר מארצות אשכנז) שציינו את השיעור ביחס לביצה, ולא ציינו את השיעור על פי פרי הזית. בדרך כלל הסיבה לכך היא, שלא היו זיתים מצויים במקומם, ולא ראו פרי זה, ובודאי לא יכלו לציין את השיעור על פיו.⁷

טעם ב': לסוברים שהכזית כחצי ביצה, משערים בביצה קטנה יותר ממה שנקטו

הנה השו"ע (או"ח סי' תפ"ו) כתב כהשיטה שהכזית כחצי ביצה.⁸ ולכאורה מדובר בשיעור גדול יותר. אך כשנדקדק בדבר נראה, שגם לפי צד זה השיעור הוא 17-20 סמ"ק. גודל הביצה עם הקליפה הוא 50 סמ"ק,⁹ והכזית הוא כחצי ביצה ללא הקליפה¹⁰ שהוא, לפי דברי כל הפוסקים (ללא חולק), קטן לכל הפחות ברבע [25%].¹¹ הרי שהביצה 37.5 סמ"ק, וחציה 19 סמ"ק.

⁶ כך מסר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, כמובא בספר 'כזית השלם' עמ' 201.

⁷ מצינו כת"י מא' הראשונים מבית מדרשו של המרדכי (מובא בקובץ המועדים [מוריה, ירושלים תשס"ה] פסח ח"א עמ' ס"ה) שכתב שהיה בעצמו בא"י וראה זיתים והם קטנים, ובכך מיישב קושיא של המגדילים את השיעור, וז"ל: "ולי הכותב אינו קשה, כי ראיתי זיתים בארץ ישראל ובירושלים אפילו ששה אינם גדולים כביצה", הרי שתלה את סיבת המגדילים - בכך שלא ראו את פרי הזית.

בספר "יד יהודה" (יו"ד סי' מ"א סק"ב) כתב שזהו הטעם שהצל"ח הגדיל את שיעור הכזית, משום שלא ראה זיתים.

וכן מוכח בשו"ת חת"ס [או"ח קכ"ז], שנקט שהביצים בזמן הגמ' היו גדולות כהצל"ח, ואעפ"כ הכזית כחצי ביצה שלנו. ותימה, מהו הטעם שאינו נוקט ביצה כפולה לענין הכזית - ע"כ משום שסובר שהפרי שבימין הוא הקובע, וא"כ למה נקט 'חצי ביצה' ולא נקט גודל של 'זית'?! והיא לכאורה תמיהה רבתי. ומוכח שסבר בעצם לשער בכזית שלנו, אלא שלא היה מצוי לו (וכפי ששמעתי מזקני ע"ה שהיה יוצא הונגריה, וכן מהאדמו"ר רבי יוחנן סופר מערלוי זצוק"ל, ששניהם אמרו לי שלא ראו זית מימיהם עד שעזבו את גבולות הונגריה).

הרב חיים בנשי שליט"א (מח"ס "מדות ושיעורי תורה", במאמרו בקובץ "בית אהרן וישראל" כסלו תשנ"ד) בירר שכל הראשונים שגרו בארצות בהם מצויים זיתים כתבו רק "כזית", ומאידך כל הכותבים שהכזית כחצי ביצה חיו במקומות שלא היו זיתים מצויים, עכ"ד.

אך העירוני, שבספר החינוך מצוה שייג כתב ששני זיתים הם כביצה. ואמנם לא ידוע לנו זהותו של המחבר, אבל מדבריו בהקדמה שכותב שהוא 'איש יהודי מבית לוי ברצלוני', נוטה שהיה מספרד ובספרד ידוע שמצויים זיתים. אך סו"ס 'ברצלוני' רק מתאר את מוצא משפחתו ועדיין זהותו אינה ידועה, וצ"ע.

⁸ בהשקפה ראשונה היה נראה, שמכך שהשו"ע העתיק את שיעור הכזית ביחס לביצה, הרי שאינו מסכים לשיטה שהובאה לעיל שהפרי המצוי הוא הקובע את השיעור. אך באמת נראה שאין כאן הוכחה, וגם בדעת השו"ע שפיר"ל שהפרי המצוי הוא הקובע, וכפי שכתב החזו"א שכן מוכרח מסברא, ויבואר בהערה 12.

⁹ נתבאר באריכות בספר 'הידורי המידות', שכן עולה בבירור גמור משקילת מטבעות הדרהם שבידינו (על פי משקל מטבע ה'דרהם', מסר הרמב"ם את שיעור הרביעית). וכן נתברר לכל העוסקים בענין בדורנו ("מדות ומשקלות של תורה", "מדות ושיעורי תורה", "לב ים", ועוד), ללא חולק. וכך גם נפח ביצה (טבעית) בימינו. וכך הסכימו גדולי הפוסקים: הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, הגר"ע יוסף זצ"ל, ויבדלחט"א הגר"מ שטרנבוך שליט"א ועוד. ומה שנקט הגר"ח חיים נאה זצ"ל שיעור גדול יותר בהסתמכו על הדרהם, היה מפני שחשב שהדרהם המצוי בימינו זהה במשקלו לדרהם עליו דיבר הרמב"ם, ולא אירע בו שום שינוי במשך הדורות, אולם כיום ידוע שבמשקל הדרהם נעשו שינויים במשך הזמן.

¹⁰ כך מפורש בשו"ת נודע ביהודה (או"ח ל"ח), וכן בביאור הגר"א (על שו"ע סי' תפ"ו ס"א), וכן נקטו החזו"א והגר"ח חיים נאה. וטעמם פשוט, כי השיעור של חצי ביצה נלמד מן ההשוואה לגודל הביצה של טומאת אוכלין (יומא פ.), וביצה זו היא ללא קליפתה. ואמנם המ"ב (ריש סי' תפ"ו) כותב לשער בחצי ביצה עם הקליפה, ומקורו בשו"ת בנין ציון, אך זו שיטת יחיד, והחזו"א (או"ח סי' ל"ט סי"ז) כתב על הסברא לשער בחצי ביצה עם הקליפה: "ליכא מאן דסבר הכי".

¹¹ כמה יש לנכות עבור הקליפה?

הנודע ביהודה (שם) כותב לנכות רבע (25%), ומקורו מדברי המהרי"ל (והעתיקוהו השל"ה, והמג"א). ואילו בביאור הגר"א נקט שיש לנכות שליש (33%) ושיעור כחצי ביצה ללא קליפתה שוה לשליש ביצה עם קליפתה. והנה בספר